

Anita Smyk

Uniwersytet w Siedlcach

ORCID: 0000-0002-6006-7309

Katarzyna Maksymiuk

Uniwersytet w Siedlcach

ORCID: 0000-0001-8709-0333

VENVS VICTRIX NA MONETACH JULII MAMEI – KILKA UWAG O KREOWANIU PAMIĘCI HISTORYCZNEJ PRZEZ OSTATNICH SEWERÓW

Inspiracją do poniższych rozważań była publikacja Roberta Suskiego¹ analizująca wyprawę perską Sewera Aleksandra (*M. Aurelius Severus Alexander*, 222-235) w kontekście zmieniającej się pamięci historycznej o tym wydarzeniu. Celem badań nie jest zatem weryfikacja informacji źródłowych dotyczących szczegółowych analiz działań strategiczno-militarnych prowadzonych przez cesarstwo przeciw królowi królów Ardaszirowi I (Ardaxšir, 224-242)² czy relacji rzymsko-perskich po przejściu władzy w Iranie przez dynastię Sasanidów³, lecz próba określenia roli bogini zwycięskiej Wenus

---

¹ R. Suski, *Wyprawa Aleksandra Sewera przeciwko Persom w świetle późnorzymskiej i bizantyjskiej historiografii*, [w:] *Armia, systemy obronne i ideologiczno-religijne aspekty wojny w imperium rzymskim*, red. H. Kowalski, P. Madejski, Lublin 2015, s. 195-212.

² O wojnie Sewera Aleksandra z Ardasziirem I, patrz: A. Rösger, *Die Darstellung des Perserfeldzugs des Severus Alexander in der Historia Augusta*, [w:] *Bonner Historia Augusta Colloquium*, 1975-1976, Bonn 1978, s. 167-174; D. Potter, *Alexander Severus and Ardashir*, „Mesopotamia” 1987, 12, s. 147-157; D. Frendo, *Cassius Dio and Herodian on the First Sasanian Offensive against the Eastern Provinces of the Roman Empire (229-232)*, „Bulletin of the Asia Institute” 2002, 16, s. 25-36; K. Mosig-Walburg, *Römer und Perser Vom 3. Jahrhundert bis zum Jahr 363 n. Chr.*, Gutenberg 2009, s. 26-31; K. Królczyk, *Expediit Persica i triumph cesarza Sewera Aleksandra nad Persami (231-233 r.)*, [w:] *Wojna i wojskowość w świecie starożytnym*, red. S. Sprawski, Kraków 2015, s. 137-156; K. Maksymiuk, *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*, Siedlce 2015, s. 29-31; M. Vitiello, *Maximinus Thrax, General of Severus Alexander or Victor over the Persians? Some Considerations Concerning the Sources of Quintus Aurelius Symmachus' Roman History*, „Histos” 2015, 9, s. 199-219; J. McHugh, *Emperor Alexander Severus. Rome's Age of Insurrection AD 222-235*, Barnsley 2017, s. 188-218; I. Syväne, K. Maksymiuk, *The Military History of the Third Century Iran*, Siedlce 2018, s. 66-73; E. Shavarebi, *Sasanians, Arsacids, Aramaeans: Ibn al-Kalbi's Account of Ardashir's Western Campaign*, [w:] *Proceedings of the Eighth European Conference of Iranian Studies Held on 14-19 September 2015 at the State Hermitage Museum and Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, in St Petersburg*, Vol. 1: *Studies on Pre-Islamic Iran and on Historical Linguistics*, red. P. Lurje, Saint Petersburg 2019, s. 365-366; M. Solyom, *King of kings Ardashir I as Xerxes in the late antique Latin sources*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis” 2022, 58, s. 143-153.

³ M.R. Jackson Bonner, *The Last Empire of Iran*, Piscataway 2020, s. 1-50; R. Suski, *Punkt przełomu. Hatra i relacje rzymsko-perskie za panowania Aleksandra Sewera i w pierwszych latach rządów Gordiana III*, „Res Historica” 2022, 54, s. 11-31; K. Mosig-Walburg, *Das frühe Sasaniden reich und Rom. Eine Forschungskritik*, Gutenberg 2023; K. Maksymiuk, *The Sassanian Empire's Strategies*, [w:]

w kreowaniu przez dwór cesarski wizerunku Julii Mamei⁴. Poniższe rozważania są analizą ikonograficzną i ideologiczną rewersów monet z legendą VENVS VICTRIX w konkretnym kontekście historycznym, jakim z jednej strony były okoliczności przejęcia władzy przez Sewera Aleksandra, z drugiej wyprawa perska i *Imitatio Alexandri*⁵ jej syna.

Emisje monet Julii Mamei z legendą VENVS VICTRIX

Tab. 1. Emisje Julii Mamei z legendą VENVS VICTRIX

Lp.	Nominał	Mennica / Data	Emitent	Awers	Rewers	Katalog
1	Quinarius (AV) Denarius	Rzym 225-235	Sewerus Aleksander	IVLIA MAMAEA AVG – popiersie w draperii, w diademie, z falowanymi włosami upiętymi nisko z tyłu, zwrócone w prawo	VENVS VICTRIX – Wenus w drapowanej szacie, stojąca frontalnie, z głową zwróconą w lewo, w prawej wyciągniętej ręce trzyma hełm, w lewej scepter, u stóp z lewej znajduje się tarcza	RIC IV/2 357; BMC VI 712 RIC IV/2 358*; BMC VI 713, 714, 715, 716, 717
2	Sestertius Dupondius As	Rzym 225-235	Sewerus Aleksander	IVLIA MAMAEA AVG – popiersie w draperii, w diademie, z falowanymi włosami upiętymi nisko z tyłu, zwrócone w prawo	VENVS VICTRIX S C – Wenus w drapowanej szacie, stojąca frontalnie, z głową zwróconą w lewo, w prawej wyciągniętej ręce trzyma hełm, w lewej scepter, u stóp z lewej znajduje się tarcza	RIC IV/2 705; BMC VI 718, 719, 720, 721, 722 RIC IV/2 706; BMC VI 723v RIC IV/2 707; BMC VI 723, 724

* Również w podtypie bez tarczy [Fig. 3], patrz BM inv. 1938.0606.10. Opis rewersu na stronie internetowej British Museum wspomina o tarczy, ale jej tam nie ma; patrz także A. Smyk, S. Filipova, *Coins of the „Syrian Empresses” with the legend VENVS VICTRIX from lost hoard of Roman coins from Bulgaria*, „Historia i Świat” 2024, 13, s. 220-221 fig. 6.

The Cambridge History of Strategy, Volume I: From Antiquity to the American War of Independence, red. I. Duyvesteyn, B. Heuser, Cambridge 2025, s. 191-203; K. Maksymiuk, *Early Sasanian Expansion and Military Institutions*, [w:] *Brill’s Companion to War in the Ancient Iranian Empires*, red. J. Hyland, K. Rezakhani, Leiden 2024, s. 437-441.

⁴ W tekście zastosowano odniesienia katalogowe emisji, podając w opisie imię augusty, a nie imię cesarza, który te monety wydał. Oczywiście jest, że eminentem monet był cesarz, nie zaś kobiety w rodzinie cesarskiej. Wyjaśnienie to odnosi się również do występujących w tekście sformułowań, np. „emisje Julii Mamei” itp., które należy rozumieć jako emisje Sewera Aleksandra, na awersie których przedstawiono augustę.

⁵ O „naśladownictwie” Aleksandra Macedońskiego patrz przykładowo: C.C. Vermeule, *Alexander the Great conquers Rome*, Cambridge, Mass. 1986; K. Dahmen, *The legend of Alexander the Great on Greek and Roman coins*, London-New York 2007; N. Overtoom, *A Roman tradition of Alexander the Great counterfactual history*, „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae” 2012, 52, 3, s. 203-212.

Ryc. 1. RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 357. Kwinar, Rzym. Aw: IVLIA MAMAEA AVG. Rew.: VENVS VICTRIX [KHM inv. RÖ 17021, Fot. Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID 69131. Aufnahme durch Photoatelier, <https://www.ikmk.at/object?id=ID69131>]

Ryc. 2. RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 358. Denar, Rzym. Aw: IVLIA MAMAEA AVG. Rew.: VENVS VICTRIX [BM inv. 1855,0213.37] © The Trustees of the British Museum

Ryc. 3. RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 358. Denar, Rzym. Aw: IVLIA MAMAEA AVG. Rew.: VENVS VICTRIX [BM inv. 1938,0606.10] © The Trustees of the British Museum

Ryc. 4. RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 705. Sesterc, Rzym. Aw: IVLIA MAMAEA AVGVSTA Rew.: VENVS VICTRIX SC [BM inv. R.16414] © The Trustees of the British Museum

Na wszystkich egzemplarzach na awersie Julia Mamaea pokazana jest w identyczny sposób. Różnice występują w legendzie: IVLIA MAMAEA AVG (nr 357-358) lub IVLIA MAMAEA AVGVSTA (nr 705-707).

Rewers przedstawia Wenus w drapowanej szacie, stojącą frontalnie, z głową zwróconą w lewo, w prawej wyciągniętej ręce bogini trzyma hełm, w lewej sceptr, u stóp

z lewej strony umieszczono tarczę [ryc. 1, 2, 4]. Wybito także rewers w identycznym wariacie, lecz bez tarczy [ryc. 3]. Ikonografia rewersu nawiązuje do monet Julii Domny, lecz kolumnę i gałąź palmową zastąpiono sceptrem⁶. Bogini na monetach Julii Mamei przedstawiona została jednak w bardzo statycznej pozie, podobnej do monet Julii Domny wybijanych we wschodnich prowincjach (w Emesie lub Laodicee ad Mare) [ryc. 5]⁷. Dzięki takiemu zabiegowi wydaje się bardziej dostojna niż VENVS VICTRIX z większości monet Julii Domny, na których bogini jest niemal frywolna [ryc. 6] czy wręcz seksowna [ryc. 7].

Ryc. 5. RIC IV/1 Jul. Dom., nr 647. Denar, Laodicea ad Mare. Aw: IVLIA AVGVSTA Rew.: VENVS VICTRIX [BM inv. 1979,0614.35] © The Trustees of the British Museum

⁶ W ikonografii Wenus w emisjach kobiet z rodzin cesarskich przed okresem Sewerów nie było ustalonego kanonu atrybucji elementów militarnych. Na rewersach monet datowanych na lata 80-82 n.e., z legendą VENVS AVG[usta] przedstawiono półnągą Wenus z tyłu, w lewej ręce, opartej na niskiej kolumnie trzymającą scepter, a w wyciągniętej prawej hełm (RIC II/1 *Jul. Tit.*, nr 386-388; RIC II/1 *Domit.*, nr 847); Na rewersach monet Sabiny brak legendy, lecz Wenus przedstawiona została w identycznej pozie jak na monetach Julii Titii dodano jednak tarczę umieszczoną z lewej strony u jej stóp (RIC II/3 *Sab.*, nr 2492). Rewersy monet Faustyny Starszej z legendą AVGVSTA pokazują Wenus stojącą frontalnie z głową zwróconą w lewo, w prawej ręce trzymającą jabłko, lewa ręka bogini spoczywa zaś na dużej tarczy stojącej u jej stóp (RIC III/3 *Faust. Maior* nr 366a-366b). Emisje Faustyny Młodszej różnią się legendą (AVGVSTI PII FIL z wariantem S C), Wenus zamiast jabłka trzyma w prawej dłoni Wiktoria (RIC III/3 *Faust. Minor* nr 495A-B, nr 1367, nr 1389A-B). Wybijano również monety Faustyny Młodszej z identyczną ikonografią rewersu jak w przypadku Julii Titii, lecz z odmienną legendą VENERI VICTRICI (RIC III/3 *Faust. Minor* nr 723), podobnie jak na monetach Krispiny, gdzie legenda brzmiała VENVS VICTRIX (RIC III/3 *Crisp.* nr 290). Ciekawą ikonografię przedstawia moneta Faustyny Młodszej z legendą VENERI VICTRICI S C (RIC III/3 *Faust. Minor* nr 1680), gdzie półnaga Wenus stojąca w prawo, trzyma prawe ramię stojącego frontalnie Marsa, który głowę ma zwróconą w lewo. Mars pokazany jest w hełmie i z tarczą w lewej ręce. Wyjątkową ikonografię przedstawia sesterc z 141 roku Faustyny Starszej z legendą VENVS S C, ponieważ bogini stojąca w lewo trzyma łuk i strzały (RIC III/3 *Faust. Maior* nr 1153). W odniesieniu do elementów uzbrojenia prezentowanych jako atrybucja Wenus należy wspomnieć także o emisjach Faustyny Młodszej z legendą VENVS GENETRIX, gdzie bogini stojąca w lewo, z odsłoniętą prawą piersią, trzyma Wiktoria w wyciągniętej prawej ręce, lewą opierając na tarczy, natomiast przed tarczą frontalnie siedzi jeniec ze skrzyżowanymi nogami (RIC III/3 *Faust. Minor* nr 733) oraz wariantami bez jeńca, lecz z przedstawieniem na tarczy Dioskurów (RIC III/3 *Faust. Minor* nr 734, nr 1681-1682) lub wilczycy karmiącej bliźnięta (RIC III/3 *Faust. Minor* nr 736). Emisje Lucilli z legendą VENVS VICTRIX przedstawiają boginię stojącą w lewo, z odsłoniętą prawą piersią, trzymającą w wyciągniętej prawej ręce Wiktoria, lewa ręka oparta jest na tarczy (RIC III/3 *Luc.* Nr 786). W innym wariacie tarcza oparta jest dodatkowo na hełmie (RIC III/3 *Luc.* Nr 787).

⁷ Patrz także: RIC IV/1 *Jul. Dom.*, nr 630, z legendą VENER VICT, choć bez elementów militarnych na rewersie, Wenus trzyma jabłko w wyciągniętej prawej ręce, a w lewej scepter.

Ryc. 6. RIC IV/1 Jul. Dom., nr 890. Dupondius / As, Rzym. Aw. IVLIA AVGVSTA Rew.: VENVS VICTRIX SC [BM inv. R.15783] © The Trustees of the British Museum

Ryc. 7. RIC IV/1 Jul. Dom., nr 536. Aureus, Rzym. Aw.: IVLIA DOMNA AVG. Rew.: VENERI VICTR [BM inv. R.12677] © The Trustees of the British Museum

Bogini Wenus u schyłku Republiki Rzymskiej, pod wpływem hellenistycznej koncepcji zwycięstwa, otrzymała oprócz epitetu *Genetrix*, znaczenie polityczne jako *Felix*⁸, a przede wszystkim jako bogini gwarantująca zwycięstwo, znaczenie militarne, które obrazował epitet *Victrix*. Szczególną rolę w rozpropagowaniu kultu VENVS VICTRIX odegrał Pompejusz (*Gn. Pompeius Magnus*), który promował boginię, po swoim zwycięstwie nad królem Pontu Mithridatesem VI Eupatorem⁹. W 55 r. p.n.e. na jego polecenie na Polu Marsowym w Rzymie (w jego teatrze) ufundowano świątynię dedykowaną zwycięskiej Wenus, o czym w *Historii Naturalnej* wspomina Pliniusz Starszy: „Pompei quo que altero consulatu, dedicatione templi Veneris Victricis”¹⁰.

Wydaje się oczywiste, że emisje monet tzw. syryjskich cesarzowych¹¹ zawierające przedstawienia bogini Wenus miały ideologicznie pokazywać trwałość władzy cesar-

⁸ J. Jeličić-Radonić, *Venus Victrix in the Salona Urbs Orientalis*, [w:] *Roma y las provincias: modelo y difusión*, vol. 1, red. T. Nogales, I. Rodà, Roma 2011, s. 385; Szerzej o wzroście znaczenia Wenus i jej różnych aspektach patrz: P.D. Conesa Navarro, A. Smyk, *Goddess Venus on Julia Domna's coins. The Political Use of the Coinage of an Augusta of the Severan Dynasty*, „Historia i Świat” 2022, 11, s. 176-179.

⁹ O wojnach Pompejusza na Wschodzie patrz: B.C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*, Leiden 1986, s. 132-167; O Mithridatesie patrz: M.J. Olbrycht, *Mithradates VI Eupator and Iran*, [w:] *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, red. J.M. Hoejte, Aarhus 2009, s. 163-190.

¹⁰ C. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, wyd. K. Mayhoff, Lipsiae 1870, 8.7; Patrz także: D.K. Hill, *The Temple above Pompey's Theater*, „The Classical Journal” 1944, 39, 6, s. 360-365; D. Phillips, *Tertullian on the Opening of Pompey's Theater in Rome*, „Syllecta Classica” 2001, 12, s. 208-220; O swoistej rywalizacji z Juliuszem Cezarem promującym *Venus Genetrix* patrz: S. Sansom, *Pompey, Venus, and the Politics of Hesiod in Lucan's Bellum Civile* 8, 456-9, „The Classical Quarterly” 2020, 70, 2, s. 784-791.

¹¹ Literatura dotycząca kobiet z dynastii Sewerów jest ogromna, przykładowo patrz: E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae in der historischen Überlieferung: Ein Beitrag zum Problem der Orientalisierung*,

skiej, potwierdzając rzymskie pochodzenie Sewerów poprzez powiązanie ich z dynastią julijsko-klaudyjską¹². Emisje te równocześnie legitymizowały przejście władzy przez nową dynastię poprzez odwołanie się do „Złotego Wieku Antoninów”¹³, czego jednym z przejawów było powielanie w mennictwie Sewerów wzorców ikonograficznych i ideologicznych używanych m.in. przez Faustynę Młodszą¹⁴.

Cechą charakterystyczną emisji monet zwycięskiej Wenus wszystkich kobiet z dynastii Sewerów było powtarzanie wzorów już istniejących, choć czasem zdarzały się nowatorskie elementy.¹⁵ Należy jednak podkreślić, że w przypadku Julii Mamei, podobnie jak Domny, emisje z VENVS VICTRIX zbiegły się w czasie z działaniami wojennymi, wydaje się więc, że w tych przypadkach nie chodziło jedynie o powielanie istniejącego wcześniej wzoru, lecz były one związane z aktualnym kontekstem historycznym. Oczywiście jedna interpretacja nie wyklucza drugiej, lecz aspekt militarny wydaje się dominować¹⁶.

Na emisje Julii Mamei należy dodatkowo spojrzeć przez pryzmat okoliczności w jakich przejął tron Sewer Aleksander¹⁷. Po „orientalnych” rządach Heliogabala

Bonn 1979; B. Levick, *Julia Domna: Syrian empress*, London 2007; A. Lichtenberger, *Severus Pius Augustus. Studien zur sakralen Repräsentation und Rezeption der Herrschaft des Septimius Severus und seiner Familie (193-211 n. Chr.)*, Leiden 2011; C. Rowan, *The public image of the Severan women*, „Papers of the British School at Rome” 2011, 79, s. 241-273; J. Langford, *Maternal Megalomania: Julia Domna and the Imperial Politics of Motherhood*, Baltimore 2013; K. Balbuza, *Concordia, aeternitas Imperii i kwestie dynastyczne w menniczym programie ideologicznym okresu pierwszych Sewerów*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2015, 12, s. 61-83; D. Okoń, *Several Remarks on the Cult and the Titulature of Empresses from the Severan Dynasty*, „Mnemon” 2018, 18, 2, s. 142-149.

¹² Jako Wenus *Genetrix* była protoplastką nie tylko dynastii julijsko-klaudyjskiej, lecz jako matka Eneasza również całego narodu rzymskiego (patrz: Suetonius, *Lives of the Caesars*, Vol. I: *Julius Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula*, wyd. J.C. Rolfe, Cambridge, Mass. 1914, *Caes.* 6.1 (dalej: Suet.); 26 września 46 roku, Juliusz Cezar (*C. Iulius Caesar*) zbudował na swoim forum w Rzymie świątynię Wenus *Genetrix* (O. Grossi, *The Forum of Julius Caesar and the Temple of Venus Genetrix*, „Memoirs of the American Academy in Rome” 1936, 13, s. 215-220). W 135 roku Hadrian (*P. Aelius Hadrianus*, 117-138) ufundował największą świątynię w Rzymie dedykowaną Wenus i personifikacji *Roma Aeterna* podkreślając patronat bogini nad *Imperium Romanum* (S. Güven, *A Vision of Imperial Unity: The Temple of Venus and Roma*, „METU Journal of the Faculty of Architecture” 1990, 10, 1-2, s. 19-30).

¹³ O idei cesarza-zwycięcy w mennictwie Antoninów patrz: A. Kluczek, *Vndique victores: wizja rzymskiego władztwa nad światem w mennictwie złotego wieku Antoninów i doby kryzysu III wieku – studium porównawcze*, Katowice 2009.

¹⁴ E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae...*, s. 122; K. Maksymiuk, *Przydomki Julii Domny na monetach*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1998, 1-2, s. 49-58.

¹⁵ C. Rowan, *The public image...*, s. 248-249; Przykładem jest gałąź palmowa w ikonografii VENVS VICTRIX wprowadzona na monetach Julii Domny, patrz: A. Smyk, *Boginie powiązane z kobietami Sewerów w polityce propagandowej dynastii (studium numizmatyczne)*, Siedlce 2021, s. 47.

¹⁶ P.D. Conesa Navarro, A. Smyk, *op. cit.*, s. 182.

¹⁷ Okoliczności zamordowania Heliogabala patrz: *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae supersunt*, Vol. IX: *Books 71-80*, wyd. E. Cary, H. Foster, Cambridge, Mass. 1927, 80, 19.1-20.23 (dalej: Cass. Dio); Herodian, *History of the Empire from the Time of Marcus Aurelius*, wyd. C.R. Whitaker, London-Cambridge, Mass. 1969-1970, 5.8.1-10 (dalej: Hdn.); *Scriptores Historiae Augustae*, wyd. E. Hohl, Bd. 2, Leipzig 1971, *Elag.* 16.5-17.3 (dalej: *Hist. Aug.*); M. Icks, *The Crimes of Elagabalus: The Life and Legacy of Rome's Decadent Boy Emperor*, London 2011, s. 74-79; dyskus-

(*M. Aurelius Antoninus*, 218-222)¹⁸, na nowym cesarzu spoczął swoisty obowiązek przywrócenia szacunku dla rzymskich tradycji¹⁹. Jednym z przykładów działań „polityczno-wizualnych”, mających dotrzeć bezpośrednio do społeczeństwa Rzymu, było przemianowanie świątyni Elagabala na Palatynie na świątynię Jowisza Ultora²⁰. Sytuacja ta znalazła odbicie również w mennictwie jego matki²¹. Znaczącym jest w tym

---

ja o wiarygodności przekazów źródłowych patrz: M. Icks, *Heliogabalus, a Monster on the Roman Throne: The Literary Construction of a “Bad” Emperor*, [w:] *Kakos: Badness and Anti-value in Classical Antiquity*, red. I. Sluiter, R. Rosen, Leiden-Boston 2008, s. 477-488; A. Chastagnol, *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, Paris 1994, s. CXVIII-CXXVII; D. Rohrbacher, *The Play of Allusion in the Historia Augusta*, Madison 2015; R. Suski, *Ocena historyków i historiografii w Historia Augusta (w żywotach przypisywanych Flawiusowi Vopiscusowi)*, „Wieki Stare i Nowe” 2015, 9, 14, s. 22-35; O interpretacji wydarzeń 222 roku jako konfliktu między dwoma konkurującymi ośrodkami władzy patrz: A. Kemezis, *The Fall of Elagabalus as Literary Narrative and Political Reality: A Reconsideration*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 2016, 65, 3, s. 348-390.

¹⁸ Według przekazów źródłowych cesarz lekcewał rzymskie tradycje religijne i seksualne tabu, patrz: Cass. Dio 79.9.3; Hdn. 5.5.5-6, 5.8.1; A. Scott, *Emperors and Usurpers An Historical Commentary on Cassius Dio’s Roman History, Books 79(78)-80(80) (a.d. 217-229)*, Oxford 2018, s. 129-130, 135-137; patrz także: L. de Arribazalaga y Prado, *The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?*, Cambridge 2010.

¹⁹ O mennictwie Sewera Aleksandra w tym kontekście patrz: C. Rowan, *Under Divine Auspices: Divine Ideology and the Visualisation of Imperial Power in the Severan Period*, Cambridge 2012, s. 219-236; C. F. Noreña, *Imperial Representation and Distributional Politics under Severus Alexander*, [w:] *Concordia Disciplinary: Essays on Ancient Coinage, History, and Archaeology in Honor of William E. Metcalf*, red. N. Elkins, J. DeRose Evans, New York 2018, s. 209-222; Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na emisje Sewera Aleksandra (RIC IV/2 *Sev. Alex.*, nr 8, Rew.: P M TR P COS P P, nr 76, Rew.: P M TR P VII COS II P P, nr 100a-102b, 106, Rew.: P M TR P VIII COS III P P, nr 109b-110, Rew.: P M TR P X COS III P P, nr 111c-117, Rew.: P M TR P XI COS III P P, nr 118-120, Rew.: P M TR P XII COS III P P, nr 122-123, Rew.: P M TR P XIII COS III P P, nr 125, Rew.: P M TR P XIII COS III P P), na rewersie których umieszczono Sol, wydaje się jednak, że nie należy łączyć tych emisji z Heliogabalem (RIC IV/2 *Elag.*, nr 143b-144, nr 195b-197, Rew.: SANCT DEO SOLI ELAGABAL), ponieważ Sol występuje na licznych emisjach Trajana (przykładowo: RIC II/1 *Trai.*, nr 326-330, Rew.: PARTHICO P M TR P COS VI P P S P Q R) i Karakalli (przykładowo: RIC IV/2 *Carac.*, nr 30a-30b, Rew.: PONTIF TR P III, nr 55a, Rew.: PONTIF TR P IIII). Żadna z emisji Sewera Aleksandra, mimo że na rewersie przedstawiony jest Sol, nie zawiera legendy: SANCT DEO SOLI ELAGABAL. Herodian (6.1.3) informuje, że po śmierci Heliogabala Sewer Aleksander odesłał posągi bogów, które jego kuzyn przywiózł do Rzymu, do ich pierwotnych miejsc kultu. Prawdopodobnie taki sam los spotkał „czarny kamień” z Emesy. Potwierdzeniem, że „czarny kamień” wrócił do Syrii jest umieszczenie jego wyobrażenia na reliefie Szapura I (Šābuhr, 242-272) w Biszapur (III). O interpretacji reliefu patrz: B. Overlaet, *A Roman Emperor at Bishapur and Darabgird: Uranius Antoninus and the Black Stone of Emesa*, „Iranica Antiqua” 2009, 44, s. 497.

²⁰ Przypuszczalnie wizerunek świątyni patrz: RIC IV/2 *Elag.*, nr 339 oraz RIC IV/2 *Sev. Alex.*, nr 412; dyskusja patrz: C. Rowan, *Becoming Jupiter: Severus Alexander, The Temple of Jupiter Ultor, and Jovian Iconography on Roman Imperial Coinage*, „American Journal of Numismatics” 2009, 21, s. 123-150; C. Rowan, *Under Divine Auspices...*, s. 223-233; O projektach budowlanych Sewerów w Rzymie patrz: K. Deppmeyer, *Spolienbauten severischer Zeit in Rom*, [w:] *Repräsentationsformen in severischer Zeit*, red. S. Faust, F. Leitmeir, Frankfurt am Main 2011, s. 193-219; E. Kosmetatou, *The Public Image of Julia Mamaea. An Epigraphic and Numismatic Inquiry*, „Latomus” 2002, 61, 2, s. 403.

²¹ Patrz przykładowo emisje z Westą RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 359-364, nr 708-711; Clare Rowan (*The public image...*, s. 272) sugeruje, że liczne typy emisji monet Mamei z boginią Westą miały na celu podkreślenie sakralnego charakteru kultu bogini i jej kapłanek, który mógł wynikać z rzekomej profanacji Westalek przez Heliogabala.

kontekście brak monet Julii Mamei dedykowanych Wenus CAELESTIS²², bogini na jej monetach występuje wyłącznie w połączeniu z epitetami FELIX²³, GENETRIX²⁴ i VICTRIX. Wydaje się również, że dobór ikonografii Wenus był celowy. We wszystkich przedstawieniach Wenus na monetach Julii Mamei, bez względu na przypisany jej epitet, jedynym elementem nagości jest odsłonięte udo bogini. Kontrastuje to z wcześniejszymi emisjami kobiet z rodzin cesarskich, na których pokazano nagą pierś²⁵, odkryte biodra²⁶ bogini, czy wręcz jest ona do pasa „półnaga”²⁷.

Naturalne wydaje się nawiązanie przez Julię Mameę do emisji Julii Domny²⁸. Należy pamiętać, że legitymizacja władzy Sewera Aleksandra dokonywała się poprzez powiązania rodzinne w linii żeńskiej²⁹, co możemy zaobserwować w emisjach Sewera Aleksandra dedykowanych babce Julii Mezie³⁰, a przede wszystkim w jego wspólnych emisjach z Julią Mameą, na awersach których występowała legenda IMP[erator] SEV[erus] ALEXAND[er] AVG[ustus] IVLIA MAMAEA AVG[usta] MATER AVG[usti], podkreślająca fakt, że była ona matką cesarza³¹. Również w nawiązaniu do Julii Domny należy interpretować serię emisji Julii Mamei mających na celu zdemonstrowanie zjednoczonej i silnej *domus divina*³², która miała gwarantować stabil-

²² Można założyć, że Julia Mamea nie chciała być kojarzona z niepopularną siostrą i kultami wschodnimi. Ciekawym jest też, że Wenus na monetach Julii Mezy występuje wyłącznie z przydomkiem VICTRIX (RIC IV/2 *Jul. Maes.*, nr 275), emisje srebrnych denarów Julii Domny nie były zaś wybijane w Rzymie, lecz w nieokreślonej mennicy wschodniej (RIC IV/1 *Jul. Dom.*, nr 604-605). Heliogabal wybijał monety z VENVS CAELESTIS dedykowane zarówno swojej drugiej żonie Julii Akwili Sewerze (RIC IV/2 *Jul. Aquil.*, nr 230), jak i matce Julii Soemias (RIC IV/2 *Jul. Soaem.*, nr 240-245, nr 402-408). O Dea Caelestis w okresie Sewerów patrz C. Rowan, *The public image...*, s. 264-265; A. Smyk, *op. cit.*, s. 37-40; A. Smyk, P. Skupniewicz, *A denarius of Julia Maesa with reverse legend VENVS VICTRIX from the collection of the British Museum*, „Historia i Świat” 2024, 13, 231-254.

²³ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 350-352 (Rew.: VENERI FELICI), nr 353 (Rew.: VENVS FELIX), nr 694-700 (Rew.: VENERI FELICI S C), nr 701-703 (VENVS FELIX S C).

²⁴ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 354-356 (Rew.: VENVS GENETRIX), nr 704 (Rew.: VENVS GENETRIX S C).

²⁵ RIC III/3 *Faust. Minor*, nr 733.

²⁶ RIC IV/1 *Jul. Dom.*, nr 536.

²⁷ RIC III/3 *Faust. Minor* nr 1680; RIC IV/1 *Plaut.*, nr 369.

²⁸ O naśladownictwie Julii Domny patrz: E. Kosmetatou, *op. cit.*; O wyjątkowych emisjach Julii Mamei (RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 678, Aw.: popiersie augusty umieszczone zostało na półksiężycu) patrz: M.M. Royo Martínez, *Las emperatrices sirias...*, s. 129-132.

²⁹ AE, 1912, 155. Omówienie inskrypcji patrz: E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae...*, s. 158.

³⁰ Wspólne monety patrz: RIC IV/2 *Jul. Maes.*, nr 310a oraz nr 310c (legenda Aw: IMP C M AVR SEV ALEXAND AVG: Rew.: MAISI AVG), jak również na monetach samej Julii Mezy wybitych po jej śmierci RIC IV/2 *Jul. Maes.*, nr 377-379, nr 712-714 (legenda Rew.: CONSECRATIO); o datacji śmierci Julii Mezy patrz: E. Kettenhofen, *Zum Todesdatum Julia Maesas*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 1981, 30, 2, s. 244-249.

³¹ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 659-667.

³² O działaniach Septymiusza Sewera w tym kontekście, patrz: K. Królczyk, *Polityka dynastyczna cesarza Septymiusza Sewera (193-211 r.)*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2018, 47, 4, s. 191-197.

ność i ciągłość *Imperium Romanum* (Rew.: SAECVLI FELICITAS³³, TEMPORVM FELICITAS³⁴ czy PAX AETERNA AVG³⁵).

Utrzymanie się u władzy Sewera Aleksandra w dużym stopniu było uzależnione od poparcia armii³⁶, co znalazło swoje odbicie w mennictwie, na rewersach monet Mamei umieszczano legendy „militarne” (FELICITAS EXERCIT³⁷ czy FIDES MILITVM³⁸). Szczególną wymowę polityczną miały emisje cesarzowej z tytułaturą MATER CASTRORVM³⁹ (również w wariacie MATER AVG[usti] ET CASTORVM⁴⁰), które nie tylko pokazywały silne związki rodziny cesarskiej z armią, lecz również z Julią Domną⁴¹. Należy podkreślić fakt, że tak jak żona założyciela dynastii, Mamea uczestniczyła w wyprawach zbrojnych cesarza.

Emisje Julii Mamei z legendą rewersu VENVS VICTRIX w kontekście wyprawy perskiej Sewera Aleksandra

Expeditio Persica

Działania prowadzące do bezpośredniego starcia z wojskami rzymskimi zainicjował Ardaszir w 229 roku podejmując próbę zdobycia Nisibis⁴². Cesarz Sewer Aleksander

³³ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 348.

³⁴ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 692-693.

³⁵ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 345.

³⁶ Sewer Aleksander wprowadził zmiany prawne zabezpieczające majątek legionistów, patrz: J.B. Campbell, *The Emperor and the Roman Army 31 BC-AD 235*, Oxford 1984, s. 221-234; J. Sünskes Thompson, *Aufstände und Protestaktionen im Imperium Romanum: Die severischen Kaiser im Spannungsfeld politischer Konflikte*, Bonn 1990, s. 122-125; Dyskusja na temat zmieniających się stosunków między dworem cesarskim a armią w okresie Sewerów patrz: M. Handy, *Die Severer und das Heer*, Berlin 2009; A. Busch, *Militär im severischen Rom: bärtige Barbaren?*, [w:] *Palast und Stadt im severischen Rom*, red. N. Sojc, A. Winterling, U. Wulf-Rheidt, Stuttgart 2013, s. 105-121.

³⁷ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 367A. Denaryy wybite w jednej ze wschodnich mennic, na rewersie przedstawiono siedzącą w lewo Felicitas, trzymającą kaduceusz i róg obfitości, której towarzyszą militarne atrybuty: orzeł legionowy z lewej, a z prawej sztandar.

³⁸ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 371.

³⁹ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 690 (Rew.: MATER CASTORVM, ikonografia przedstawia siedzącą w lewo kobietę, przed którą umieszczono dwa sztandary, za nią stojącą postać), RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 691 (Rew.: MATRI CASTORVM, prezentujący postać kobietą stojącą przed trzema sztandarami); E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae...*, 162; E. Kosmetatou, *op. cit.*, s. 409.

⁴⁰ RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 689 (z błędem w słowie CAESTORVM), na rewersie siedząca (w lewo) kobieta, trzymająca w opartej lewej ręce róg obfitości, za nią znajdują się dwa sztandary, przed nią stojąca przy ołtarzu Pietas trzymająca w prawej ręce kadzidełko.

⁴¹ K. Maksymiuk, *Założenia polityki propagandowej Septymiusza Sewera na przykładzie tytułu Julii Domny – mater castrorum*, „Meander” 1999, 5, s. 449-455; P.D. Conesa Navarro, *Faustina la Menor y Julia Domna como matres castrorum. Dos mujeres al servicio de la propaganda imperial de las dinastías Antonina y Severa*, „Lucentum” 2019, 38, s. 281-299 (z najnowszą literaturą).

⁴² K. Maksymiuk, *The capture Hātrā in light of military and political activities of Ardašīr I*, „Historia i Świat” 2017, 6, s. 91.

zarządził koncentrację wojsk w Antiochii latem 231 roku⁴³. Plan przewidywał równoczesny atak trzech armii: od północy – przez góry Armenii do Medii Atropateny, z zachodu przez północną Mezopotamię, przypuszczalnie w kierunku obleganego Nisibis i na południe do Babilonii. Główną częścią wojsk, która miała podjąć działania w północnej Mezopotamii dowodził osobiście cesarz⁴⁴. Wkroczenie wojsk rzymskich latem 232 roku na terytorium perskie wymusiło na Ardaszirze odstąpienie od oblężenia Nisibis i wysłanie części wojsk do pustoszonej przez Rzymian Medii. Król królów natomiast z trzonem armii wyruszył w kierunku Ktezyfonu. Zimą obie armie stanęły w pobliżu perskiej stolicy, jednak prawdopodobnie nie doszło wówczas do bezpośredniego starcia⁴⁵. Kampania perska zakończyła się decyzją cesarza Sewera Aleksandra o wycofaniu wojsk do Antiochii. Dodatkową stratą było zdziesiątkowanie armii „północnej” w skutek trudnych warunków geograficzno-klimatycznych w czasie odwrotu przez Armenię⁴⁶. Przyczyn beczynności cesarza można dopatrywać się w nie-subordynacji wojska⁴⁷, a także w epidemii, która przypuszczalnie dotknęła jego armię. Herodian wspomina, że informację o klęsce grupy operującej w Babilonii otrzymał Aleksander, gdy sam był poważnie chory⁴⁸.

Datacja

Jeśli chodzi o datację emisji Julii Mamei z legendą VENVS VICTRIX, to nie można zgodzić się z interpretacją Anny Skiendziel „Ostatnia przedstawicielka dynastii uczestniczyła w wyprawie Aleksandra Sewera przeciw odrodzonemu państwu Sasanidów. Z wojny Rzym wyszedł zwycięsko, co wyrażono na monetach cesarza i jego matki... dodatkowo umocnioną zwycięstwem nad państwem perskim”⁴⁹. Autorka zakłada, że emisje te były efektem sukcesów militarnych Sewera Aleksandra na Wschodzie. O ile

⁴³ K. Królczyk, *Roman Preparation for the Persian Campaign (expeditio Persica) of Emperor Severus Alexander*, [w:] *The Roman Empire in the Light of Epigraphical and normative Sources*, red. K. Kłodziński, K. Królczyk, S. Olszaniec, M. Pawlak, A. Tatarkiewicz, P. Wojciechowski, Toruń 2013, s. 11-29.

⁴⁴ Hdn. 6.5.1-2.

⁴⁵ Według Herodiana (6.5.9-10) armia ta została doszczętnie zniszczona. Według autora kontrowersyjnej biografii Sewera Aleksandra cesarz miał osobiście pokonać wojska Ardaszira i zmusić króla perskiego do ucieczki, *Hist. Aug. Alex. Sev.* 55.1-2, 56.7. Wiarygodność późniejszych przekazów mówiących o zwycięstwie Sewera Aleksandra jest kwestionowana. Analiza przekazów źródłowych dotyczących wojny patrz: A. Kemezis, *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian*, Cambridge 2014.

⁴⁶ Hdn. 6.6.2-3.

⁴⁷ Hdn. 6.4.7.

⁴⁸ Hdn. 6.6.1. Sprawą dyskusyjną jest czy epidemia została wywołana beczynnością armii (zgromadzeniem dużej liczby ludzi w jednym miejscu), czy może jej wybuch uniemożliwił aktywne działania armii dowodzonej przez Sewera Aleksandra.

⁴⁹ A. Skiendziel, *Wykorzystanie wizerunku bóstw jako motywu propagandowego w mennictwie cesarskich dynastii Sewerów*, „Wieki Stare i Nowe” 2009, 1, 6, s. 60-61.

jednak nie ma wątpliwości, że rzeczywiście Mamea uczestniczyła w wyprawie syna, o tyle nie ma podstaw źródłowych, aby przyjąć, tezę o pokonaniu państwa perskiego przez wojska rzymskie⁵⁰.

Wydaje się, że emisje te należy powiązać z przygotowaniami do rozpoczęcia kampanii, gdzie umieszczenie na rewersie legendy VENVS VICTRIX miało być dopiero zapowiedzią rzymskiego zwycięstwa. Sytuację taką możemy zaobserwować w przypadku emisji monet Julii Domny⁵¹. María del Mar Royo Martínez twierdzi, że Septymiusz Sewer (L. *Septimius Severus*, 193-211) już w 193 roku rozpoczął emisję monet swojej żony⁵². Wprawdzie Susann Lusnia datuje pierwsze emisje monet Domny na 194 rok, lecz nie podważa to powyższej tezy, ponieważ emisje powstałyby jeszcze w czasie trwania walk Sewera o władzę, przed pokonaniem Pesceniusza Nigra⁵³.

Potwierdzeniem takiej interpretacji są medaliony z brązu, wybite przed rozpoczęciem wyprawy perskiej, przedstawiające na awersie Sewera Aleksandra i Julię Mameę, na rewersie zaś elementy militarne, którym towarzyszy bogini Wiktoria⁵⁴. Przykładem

⁵⁰ O rzekomym fetowaniu 25 września 233 r. w Rzymie zwycięstwa Sewera Aleksandra nad Persami patrz: C. Bertrand-Dagenbach, *Le triomphe de Sévère Alexandre*, „Ktéma” 2013, 38, s. 341-346. Patrz także: J. Gricourt, *Alexandre Sévère “Parthicus Maximus”?*, [w:] *Congressointernazionale di Numismatica 11.-16 Settembre 1961*, Vol. II, Roma 1965, s. 319-326; A. Rösger, *Princeps mundi. Zum römischen Weltherrschaftsgedanken in der Historia Augusta*, [w:] *Studien zum Herrscherbegriff der Historia Augusta und zum antiken Erziehungswesen*, red. R. von Haehling, W. Will, Frankfurt a. M. 2001, s. 255-273; M. Haake, *Zwischen Severus Alexanders Triumph über die Sāsāniden im Jahre 233 und den Triumphfeierlichkeiten Diocletians und Maximians im Jahre 303: Zum römischen Triumph im dritten Jahrhundert n. Chr.*, [w:] *Der römische Triumph in Prinzipat und Spätantike*, red. F. Goldbeck, J. Wienand, Berlin-Boston 2017, s. 359-364.

⁵¹ Przykładowo RIC IV/1 *Jul. Dom.*, nr 535 (VENER VICTOR), nr 536 (VENERI VICTR); O emisjach Julii Domny patrz: C. Brenot, *La famille de Septime-Sévère à travers les images monétaires*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 2000, 11, s. 331-345; E. Filippini, *Imagines Aureae. Le emissioni in oro di Giulia Domna*, [w:] *Oreficeria in Emilia Romagna. Archeologia e storia tra età romana e medioevo*, red. A.L. Morelli, I. Baldini Lippolis, Bologna 2010, s. 79-96; S. Nadolny, *Die severischen Kaiserfrauen*, Stuttgart 2016, s. 32-34; M.M. Royo Martínez, *Propaganda dinástica, militar y religiosa en las monedas de Julia Domna*, „Espacio, Tiempo y Forma. Serie II. Historia Antigua” 2017, 30, s. 299-322; R. Bertolazzi, *Julia Domna and her Divine Motherhood: A Re-examination of the Evidence from Imperial Coins*, „The Classical Journal” 2019, 114, 4, s. 464-486; A. Smyk, *Boginie powiązane...*; Emisje monet Domny z boginią Wenus patrz: P.D. Conesa Navarro, A. Smyk, *Goddess Venus...*, s. 175-200.

⁵² M.M. Royo Martínez, *Las emperatrices sirias y las excepcionales series monetales de Julia Domna y Julia Mamea*, „Espacio Tiempo Y Forma. Serie II, Historia Antigua” 2019, 32, s. 118-120.

⁵³ S.S. Lusnia, *Julia Domna's Coinage and Severan Dynastic Propaganda*, „Latomus” 1995, 54, 1, s. 122; O sytuacji w cesarstwie patrz: A.R. Birley, *Septimius Severus. The African Emperor*, London 1999, s. 89-128; T. Kotula, *Septymiusz Sewer. Cesarz z Lepcis Magna*, Wrocław 1987, s. 33-46; D. Janiszewska, *Wojna domowa w Rzymie w latach 193-197*, Poznań 2010, s. 20-88.

⁵⁴ P.D. Conesa Navarro, *Los testimonios numismáticos de Julia Mamaea: continuidad y ruptura en la política imperial de Alejandro Severo*, „Imafronte” 2023, 30, s. 26-27; Zobacz także RIC IV/2 *Jul. Mam.*, nr 365, nr 376; O znaczeniu emisji z boginią Wiktoria zobacz: S. Nadolny, *op. cit.*, s. 41-42; D. Janiszewska, *The Ideology of the Victory of the Emperor Septimius Severus in the period 193-197 AD*

jest medalion wybity z okazji wyjazdu cesarza (*Profectio Augusti*) z Rzymu, znajdujący się w zbiorach British Museum [inv. 1844,1008.80] datowany na 231 rok [ryc. 8]. Na awersie umieszczono popiersia Sewera Aleksandra i Julii Mamei zwrócone do siebie, towarzyszy im legenda IMP[erator] SEV[erus] ALEXAND[er] AVG[ustus] IVLIA MAMAEA AVG[usta] – na obwodzie, oraz MATER AVG[usti] – pod popiersiami. Na rewersie pokazano Sewera Aleksandra na koniu (jadący w prawo), trzymającego włóczęnię w prawej ręce, za nim idzie żołnierz niosący włóczęnię i tarczę, w tle z lewej umieszczono dwa sztandary. Przed koniem idzie bogini Wiktoria trzymając w rękach wieniec i gałązkę palmową. Legenda na obwodzie rewersu PONTIF[ex] MAX[imus] TR[ibunus] P[otestate] X CO[n]S[ul] III P[ater] P[atriae], a poniżej PROF[ectio] AVG[usti]⁵⁵.

Ryc. 8. Medal Sewera Aleksandra i Julii Mamei, Rzym, 231 r., Aw.: IMP SEV ALEXAND AVG IVLIA MAMAEA AVG MATER AVG. Rew.: PONTIF MAX TR P X COS III P P PROF AVG [BM inv. 1844,1008.80] © The Trustees of the British Museum

Imitatio Alexandri

W analizie tworzenia publicznego wizerunku Julii Mamei koniecznym jest odniesienie się do *Imitatio Alexandri* jej syna⁵⁶. Pierwszym krokiem, zaraz po adopcji przez Heliogabala⁵⁷, była zmiana imienia na Aleksander⁵⁸, której to zmiany inicjatorką według Herodiana była Julia Meza. Z punktu obecnych rozważań ważna jest interpretacja

in numismatic sources, [w:] *Studia Lesco Mrozewicz ad amicis et discipulis dedicata*, red. S. Ruciński, K. Balbuza, K. Królczyk, Poznań 2011, s. 145-151; D. Janiszewska-Sieńko, *Wyprowadzenie cesarza Septymiusza Sewera do Brytanii w latach 208-211 w świetle źródeł historiograficznych i numizmatycznych*, „In Gremium” 2012, 6, s. 11-12.

⁵⁵ Patrz także RIC IV/2 *Sev. Alex.*, nr 666A.

⁵⁶ Omówienie dwóch passusów Diona dotyczących Karakalli i Sewera Aleksandra, patrz: F. Pownall, *Cassius Dio and the Imitatio Alexandri*, [w:] *The Intellectual Climate of Cassius Dio: Greek and Roman Pasts*, red. A. Kemezis, C. Bailey, B. Poletti, Leiden 2022, s. 253-278.

⁵⁷ Omówienie przekazów źródłowych o adopcji patrz: A.G. Scott, *op.cit.*, s. 138-141.

⁵⁸ Herodian (5.7.3) informuje, że pierwotnym imieniem późniejszego cesarza było Aleksianos (Ἀλεξιανός). Według Diona (80.18.3) imię, które zmieniono to Bassianus; patrz także: A. Rösger, *Severus Alexander und Alexander der Grosse zu Herodian. V 7 und Dio 79(80), 17-18*, [w:] *Zu Alexander d. Gr.: Festschrift G. Wirth zum 60. Geburtstag am 9.12.86*, red. W. Will, Amsterdam 1988, s. 885-906; A. Kemezis, *The Fall of Elagabalus...*, s. 377-378.

Herodiana, według którego wpływ na wybór imienia miał mieć szacunek, jakim darzył Aleksandra Macedońskiego, syn Julii Domny, Karakalla (*M. Aurelius Antoninus*, 211-217)⁵⁹. Kasjusz Dion (fragment znany dzięki *Epitome* Jana Ksyfilinosza) pomija rolę Julii Mezy, przypisując adopcję i zmianę imienia „boskiej ingerencji”⁶⁰, jednak z jego przekazu również przebija fakt, że Sewer Aleksander naśladował działania Karakalli, co słusznie zauważył w swoich badaniach Fergus Millar⁶¹.

Liczne odniesienia do Aleksandra Macedońskiego zawiera biografia Sewera Aleksandra umieszczona w zbiorze *Historia Augusta*⁶². Jej panegiryczny charakter, mający przedstawić Sewera Aleksandra jako idealnego władcę, spowodował przypisanie cesarzowi szeregu cech Macedończyka zaczerpniętych z tradycji literackiej⁶³. Według autora biografii Sewer Aleksander miał urodzić się w świątyni dedykowanej Aleksandrowi Macedońskiemu, którą odwiedzili jego rodzice, i to ten fakt miałby być powodem przyjęcia przez cesarza imienia wielkiego poprzednika, co więcej narodziny miałyby mieć miejsce dokładnie w rocznicę śmierci króla⁶⁴.

Imitatio Alexandri cesarzy z dynastii Sewerów można zaobserwować również w sztuce wizualnej. Złoty medalion znaleziony w Abu Qir w Egipcie, znajdujący się obecnie w Walters Art Gallery w Baltimore [inv. 59.3], przedstawia na awersie popiersie Karakalli, na rewersie zaś Aleksandra Macedońskiego polującego na dziką [ryc. 9]. Znajdujący się w tej samej kolekcji medal [inv. 59.1], na którego awersie pokazano Aleksandra Macedońskiego w kirysie (z Ateną i sceną Gigantomachii) trzymającego tarczę ze znakami zodiaku, natomiast na rewersie jadących rydwanem Aleksandra i boginię Nike, którym po bokach towarzyszą bogini Roma i Mars, przypisywany jest Sewerowi Aleksandrowi [Fig. 10]⁶⁵.

⁵⁹ Hdn. 5.7.1-2. Herodian (5.3.10) poddaje jednak w wątpliwość plotki mówiące o tym, że Karakalla był ojcem Heliogabala i Sewera Aleksandra.

⁶⁰ Cass. Dio 80.17.3; interpretacja passusów Diona (80.17.3 oraz 80.18.1-3) patrz: F. Pownall, *op. cit.*, s. 265-271.

⁶¹ F. Millar, *A Study of Cassius Dio*, Oxford 1964, s. 215: „the pseudo-Alexander was in reality, so to speak, a pseudo-pseudo-Alexander. He was imitating Caracalla imitating Alexander”.

⁶² Przykładowo patrz: *Hist. Aug. Alex. Sev.* 64.3; *Hist. Aug. Alex. Sev.* 35.4.

⁶³ A. Rösger, *Severus Alexander...*, s. 903.

⁶⁴ *Hist. Aug. Alex. Sev.* 5.1-2.

⁶⁵ Więcej przykładów patrz: C.C. Vermeule, *Alexander the Great, the emperor Severus Alexander, and the Aboukir medallions*, „Swiss Numismatic Review” 1982, 61, s. 61-72; D. Salzmann, *Alexanderschilde-Numismatische Zeugnisse für die Alexanderverehrung Caracallas*, [w:] *Wissenschaft mit Enthusiasmus. Festschrift K. Fittschen*, red. J. Bergemann, Rahden 2001, s. 173-191; K. Dahmen, *Alexander in Gold and Silver: Reassessing Third century AD Medallions from Aboukir and Tarsos*, „American Journal of Numismatics” 2008, 20, s. 493-546; Emisje te współgrają z przekazem *Historia Augusta*, że Sewer Aleksander był przedstawiany na wielu swoich monetach w stroju Aleksandra Macedońskiego (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 25.9).

Ryc. 9. Medalion Karakalli z Abu Qir. Rew.: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ [Baltimore, Walters Art Gallery, inv. 59.3] © The Trustees of the Walters Art Gallery

Ryc. 10. Medalion Sewera Aleksandra z Abu Qir. Rew.: ΑΛΕΙΑΝΔΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ [Baltimore, Walters Art Gallery, inv. 59.1] © The Trustees of the Walters Art Gallery

Julia Mamea a Imitatio Alexandri

Wydaje się, że Julia Mamea miała być postrzegana jako matka „nowego” Aleksandra, a więc jako „nowa” Olimpias. Tym należy tłumaczyć rzekomy sen, który miał jej się przyśnić przed narodzinami Sewera Aleksandra, opisany w *Historia Augusta*, wśród *omina imperii* zwiastujących przyszłą wielkość cesarza: „mater eius pridie quam pareret somniavit se purpureum dracunculum parere”⁶⁶. Nie jest to oczywiście dokładne odwzorowanie legendy o roli węża w poczęciu Aleksandra Macedońskiego⁶⁷, nie ma jednak wątpliwości, że autor biografii łączy poprzez jego postać Julię Mameę z Olimpias⁶⁸.

Podkreślić jednak trzeba, że tak jak nawiązanie przez Sewera Aleksandra do Macedończyka miało miejsce w rzeczywistości za pośrednictwem Karakalli, w analo-

⁶⁶ *Hist. Aug. Alex. Sev.* 14.1; O snach i wizjach dotyczących cesarzy w literaturze rzymskiej patrz: G. Weber, *Kaiser, Träume und Visionen in Prinzipat und Spätantike*, Stuttgart 2000.

⁶⁷ Plutarch. *Lives*, Vol. VII: *Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*, wyd. B. Perrin, Cambridge, Mass 1919, *Alex.* 2.4; O interpretacji fragmentu Plutarcha patrz: A. Collins, *Callisthenes on Olympias and Alexander's Divine Birth*, „Ancient History Bulletin” 2012, 26, 1-2, s. 1-14.

⁶⁸ Sen ten możnaby wprawdzie odnieść do snu Attii Starszej o poczęciu Oktawiana Augusta przez boga pod postacią węża (Suet. *Aug.* 94.4); interpretacja patrz: H. Kryśkiewicz, *Peacebringers, serpents and providence: exemplifying the Apollonian propaganda of peace in Ancient Rome of the Augustan Age (ca. 27 BC-AD 14)*, [w:] *The visual politics of wars*, Vol. 2: *Truth and lies of soft power*, red. I. Saleh, T. Knieper, Newcastle 2018, s. 177-206, jednak liczne aluzje zawarte w *Historia Augusta* do Aleksandra Macedońskiego, np. jego mamka miała nosić imię Olimpias (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 13.3), a jego wychowawca imię Filipus (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 13.4) sugerują, że nie chodziło o powiązanie Julii Mamei z Attią, lecz z Olimpias.

giczny sposób w przypadku Julii Mamei odnajdujemy odwołanie nie bezpośrednio do Olimpias, lecz do Julii Domny. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że po śmierci Trajana (*M. Ulpius Traianus*, 98-117), Aleksander Macedoński nie był eksponowany jako przykład idealnego władcy. Oczywiście teza Angeli Kühnen o wpływie zwycięskich wschodnich kampanii Septymiusza Sewera na „renesans” zainteresowania Aleksandrem Macedońskim⁶⁹ jest słuszna, wydaje się jednak, że pewną rolę w przywróceniu pamięci Macedończyka mogły odegrać Julia Domna i Julia Mamea. Obie jako kobiety wykształcone, a przede wszystkim pochodzące ze wschodniej części Cesarstwa, mogły znać przekazywane ustnie opowieści o czynach Aleksandra Macedońskiego, które stały się w 2. połowie III wieku podstawą do powstania tekstu tzw. *Romansu o Aleksandrze*, autorstwa pseudo-Kallistenesa⁷⁰. Jeśli zestawia się te fakty z informacją przekazaną przez biografa w *Historia Augusta* o słabej znajomości języka łacińskiego przez Sewera Aleksandra⁷¹, to wręcz narzuca się wniosek, choć jest to tylko ostrożna hipoteza, że wiedzę o Aleksandrze Macedońskim młody cesarz po prostu „wyniósł z domu”.

Wnioski końcowe

Skrajnie sprzeczne opinie w przekazach pisanych o Julii Mamei wynikały z chęci skontrastowania obrazu dworu cesarskiego „dobrego cesarza” Sewera Aleksandra ze sposobem rządzenia Heliogabala⁷². Taka sytuacja rzutowała na opinie o Julii Mamei, która jako przeciwieństwo swojej siostry miała być „odpowiednią” kobietą na matkę cesarza⁷³. Z drugiej strony autorzy nie mogli uwolnić się od stereotypowego sposobu postrzegania „ludzi ze Wschodu”, swoistego toposu, zarzucając Mamei chciwość czy wręcz obsesję na punkcie pieniędzy⁷⁴. Innym toposem mającym wpływ na obraz augusty była negatywna opinia o kobietach, które zamiast pozostawić rządzenie mężczyznom, w „zakulisowy” sposób wywierały wpływ na cesarzy, powodowane głównie swoimi ambicjami, zazdrością i mściwością⁷⁵.

⁶⁹ A. Kühnen, *Die imitatio Alexandri als politisches Instrument römischer Feldherren und Kaiser in der Zeit von der ausgehenden Republik bis zum Ende des dritten Jahrhunderts n. Chr.*, Diss. Universität Duisburg, Essen 2005, s. 225.

⁷⁰ Datacja powstania tekstu patrz: K. Nawotka, *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes*, Leiden-Boston 2017, s. 13-18.

⁷¹ *Hist. Aug. Alex. Sev.* 3.4.

⁷² Patrz przykładowo *Hist. Aug. Alex. Sev.* 6.4.

⁷³ Cass. Dio F 80b (= Zon. 12.15).

⁷⁴ *Hist. Aug. Alex. Sev.* 14.7; Hdn. 6.1.8, Należy podkreślić, że Herodian nie napisał, że dla Mamei gromadzenie pieniędzy było celem samym w sobie. Augusta miała świadomość konieczności opłacenia wojska, dzięki któremu Sewer Aleksander będzie mógł utrzymać się u władzy.

⁷⁵ Hdn. 6.1.9-10. Opisując działania Mamei w stosunku do synowej.

To jak Julia Mamea chciała być postrzegana przez siebie współczesnych, a być może także przez przyszłe pokolenia, pokazują źródła numizmatyczne. To co przebija z emisji monet z boginią Wenus VICTRIX, to wniosek, że mimo pewnych prób stworzenia oryginalnego obrazu augusty, wzorowała się ona przede wszystkim na Julii Domnie. Julia Mamea miała dużo „słabszą” pozycję niż jej ciotka, która była żoną cesarza i matką dwóch przyszłych cesarzy synów Septymiusza Sewera. Mąż Mamei nie był cesarzem, a pokrewieństwo Sewera Aleksandra w linii męskiej próbowano zamaskować plotką o rzekomym ojcostwie Karakalli. O ile jednak rozpuszczane plotki w pokrętny sposób legitymizowały władzę jej syna, o tyle jej samej nie stawały w pozytywnym świetle, ponieważ była postrzegana jako cudzołożnica.

Wydaje się, że szczególne znaczenie dla tworzenia publicznego wizerunku Julii Mamei miała wyprawa perska, a co za tym idzie *imitatio Alexandri* jej syna. Według Herodiana główną przyczyną klęski planów strategicznych Rzymu w kampanii wschodniej z lat 232-233 była beczynność armii dowodzonej bezpośrednio przez Sewera Aleksandra. Autor za niepodjęcie działań militarnych przez cesarza obwinia m.in. jego matkę Julię Mameę⁷⁶. W świetle przedstawionych wyżej argumentów należy stwierdzić, że być może Herodian nie miał racji, bo to właśnie Julii Mamei najbardziej zależało na sukcesie kampanii, a jej ambitne plany zostały pokrzyżowane przez złą Tychę.

Oczywiście sprawą dyskusyjną są rzeczywiste możliwości Julii Mamei w kreowaniu zarówno wizerunku Sewera Aleksandra, jak i swojego wizerunku jako jego matki. Należy jednak podkreślić skuteczność tych zabiegów „propagandowych”. Mimo faktu, że nie udało się powtórzyć sukcesu Septymiusza Sewera, który wraz z żoną celebrował zdobycie Ktezyfonu⁷⁷, to w pamięci historycznej następnych pokoleń utrwaliła się fałszywa informacja o zwycięstwie Sewera Aleksandra w wojnie z Persją.

Kończąc, należy wspomnieć, że dla odróżnienia Sewera Aleksandra od jego wielkiego imiennika (*Alexander Magnus*), kilka wieków później o cesarzu pisano jako o synu swojej matki (*Mamaeae Alexander*)⁷⁸.

---

⁷⁶ Hdn. 6.5. 8-9.

⁷⁷ W 197 roku Septymiusza Sewer rozpoczął drugą kampanię na Wschodzie, której finalnym punktem było zdobycie stolicy Arsacydów, 28 stycznia 198 celebrowano *Victoria Parthica Maxima*. Przebieg działań militarnych patrz: U. Hartmann, *Ein Arsakide im Heer des Septimius Severus. Überlegungen zu den Hintergründen des zweiten Partherkrieges*, „Electrum” 2009, 15, s. 249-266. Dyskusja w kontekście łuku Septymiusza Sewera w Rzymie, patrz: A. Kluczek, *Roma triumphans i Parthia capta na Łuku Septymiusza Sewera w Rzymie*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2012, 6, s. 185-207.

⁷⁸ *Hist. Aug. Alex. Sev.* 5.1-2. Patrz także *Iordanis Romana et Getica*, wyd. T. Mommsen, Berlin 1882, *Get.* 15.83: „post Alexandrum Mamaeae” i 15.88: „sub Alexandrum Mamaeae”; dyskusja o użyciu tej formy, jak również o Ἀλέξανδρος ὁ Μαμαίας w tekstach bizantyjskich patrz: M. Vitiello, *op. cit.*, s. 202-205.

Bibliografia

Źródła

- C. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, wyd. K. Mayhoff, Lipsiae 1870.
- Cassii Dionis Cocceiani *Historiarum romanarum quae supersunt*, Vol. IX: *Books 71-80*, wyd. E. Cary, H. Foster, Cambridge, Mass. 1927.
- Herodian, *History of the Empire from the Time of Marcus Aurelius*, wyd. C.R. Whittaker, London-Cambridge, Mass. 1969-1970.
- Ioannis Zonarae *Epitome historiarum*, wyd. L. Dindorf, Leipzig 1868-1875.
- Iordanis *Romana et Getica*, wyd. T. Mommsen, Berlin 1882.
- Plutarch. *Lives*, Vol. VII: *Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*, wyd. B. Perrin, Cambridge, Mass 1919.
- Scriptores Historiae Augustae*, wyd. E. Hohl, Bd. 2, Leipzig 1971.
- Suetonius, *Lives of the Caesars*, Vol. I: *Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula*, wyd. J.C. Rolfe, Cambridge, Mass. 1914.
- The Roman Imperial Coinage*, Vol. 2: *Vespasian–Hadrian (69-138)*, vol. 3: *Antoninus Pius–Commodus (138-192)*, vol. 4a: *Pertinax–Geta VII and Caracalla (193-217)*, vol. 4b: *Macrinus–Pupienus (217-238)*, wyd. H. Mattingly, E.A. Sydenham, London, 1926-1936.
- Carson, R.A.G., *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, vol. VI: *Severus Alexander to Balbinus and Pupienus*, London 1976.

Opracowania

- Balbuza K., *Concordia, aeternitas Imperii i kwestie dynastyczne w mennicznym programie ideologicznym okresu pierwszych Sewerów*, „*Studia Europaea Gnesnensia*” 2015, 12, s. 61-83.
- Bertolazzi R., *Julia Domna and her Divine Motherhood: A Re-examination of the Evidence from Imperial Coins*, „*The Classical Journal*” 2019, 114, 4, s. 464-486.
- Bertrand-Dagenbach C., *Le triomphe de Sévère Alexandre*, „*Ktèma*” 2013, 38, s. 341-346.
- Birley A.R., *Septimius Severus. The African Emperor*, London 1999.
- Brenot C., *La famille de Septime-Sévère à travers les images monétaires*, „*Cahiers du Centre Gustave Glotz*” 2000, 11, s. 331-345.
- Busch A., *Militär im severischen Rom: bärtige Barbaren?*, [w:] *Palast und Stadt im severischen Rom*, red. N. Sojc, A. Winterling, U. Wulf-Rheidt, Stuttgart 2013, s. 105-121.
- Campbell J.B., *The Emperor and the Roman Army 31 BC-AD 235*, Oxford 1984.
- Chastagnol A., *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, Paris 1994.
- Collins A., *Callisthenes on Olympias and Alexander's Divine Birth*, „*Ancient History Bulletin*” 2012, 26, 1-2, s. 1-14.
- Conesa Navarro P.D., *Faustina la Menor y Julia Domna como matres castrorum. Dos mujeres al servicio de la propaganda imperial de las dinastías Antonina y Severa*, „*Lucentum*” 2019, 38, s. 281-299.
- Conesa Navarro P.D., *Los testimonios numismáticos de Julia Mamaea: continuidad y ruptura en la política imperial de Alejandro Severo*, „*Imafronte*” 2023, 30, s. 16-33.
- Conesa Navarro P.D., Smyk A., *Goddess Venus on Julia Domna's coins. The Political Use of the Coinage of an Augusta of the Severan Dynasty*, „*Historia i Świat*” 2022, 11, s. 175-200.
- Dahmen K., *Alexander in Gold and Silver: Reassessing Third century AD Medallions from Aboukir and Tarsos*, „*American Journal of Numismatics*” 2008, 20, s. 493-546.

- Dahmen K., *The legend of Alexander the Great on Greek and Roman coins*, London-New York 2007.
- de Arrizabalaga y Prado L., *The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?*, Cambridge 2010.
- Deppmeyer K., *Spolienbauten severischer Zeit in Rom*, [w:] *Repräsentationsformen in severischer Zeit*, red. S. Faust, F. Leitmeir, Frankfurt am Main 2011, s. 193-219.
- Filippini E., *Imagines Aureae. Le emissioni in oro di Giulia Domna*, [w:] *Oreficeria in Emilia Romagna. Archeologia e storiata età romana e medioevo*, red. A.L. Morelli, I. Baldini Lippolis, Bologna 2010, s. 79-96.
- Frendo D., *Cassius Dio and Herodian on the First Sasanian Offensive against the Eastern Provinces of the Roman Empire (229-232)*, „Bulletin of the Asia Institute” 2002, 16, s. 25-36.
- Gricourt J., *Alexandre Sévère “Parthicus Maximus”?*, [w:] *Congresso internazionale di Numismatica 11.-16 Settembre 1961*, Vol. II, Roma 1965, s. 319-326.
- Grossi O., *The Forum of Julius Caesar and the Temple of Venus Genetrix*, „Memoirs of the American Academy in Rome” 1936, 13, s. 215-220.
- Güven S., *A Vision of Imperial Unity: The Temple of Venus and Roma*, „METU Journal of the Faculty of Architecture” 1990, 10, 1-2, s. 19-30.
- Haake M., *Zwischen Severus Alexanders Triumph über die Sāsāniden im Jahre 233 und den Triumphfeierlichkeiten Diocletians und Maximians im Jahre 303: Zum römischen Triumph im dritten Jahrhundert n. Chr.*, [w:] *Der römische Triumph in Prinzipat und Spätantike*, red. F. Goldbeck, J. Wienand, Berlin-Boston 2017, s. 357-396.
- Handy M., *Die Severer und das Heer*, Berlin 2009.
- Hartmann U., *Ein Arsakide im Heer des Septimius Severus. Überlegungen zu den Hintergründen des zweiten Partherkrieges*, „Electrum” 2009, 15, s. 249-266.
- Hill D.K., *The Temple above Pompey’s Theater*, „The Classical Journal” 1944, 39, 6, s. 360-365.
- Icks M., *Heliogabalus, a Monster on the Roman Throne: The Literary Construction of a “Bad” Emperor*, [w:] *Kakos: Badness and Anti-value in Classical Antiquity*, red. I. Sluiter, R. Rosen, Leiden-Boston 2008, s. 477-488.
- Icks M., *The Crimes of Elagabalus: The Life and Legacy of Rome’s Decadent Boy Emperor*, London 2011.
- Jackson Bonner M.R., *The Last Empire of Iran*, Piscataway 2020.
- Janiszewska D., *The Ideology of the Victory of the Emperor Septimius Severus in the period 193-197 AD in numismatic sources*, [w:] *Studia Lesco Mrozewicz adamicis et discipulis dedicata*, red. S. Ruciński, K. Balbuza, K. Królczyk, Poznań 2011, s. 145-151.
- Janiszewska D., *Wojna domowa w Rzymie w latach 193-197*, Poznań 2010.
- Janiszewska-Sieńko D., *Wyprawa cesarza Septymiusza Sewera do Brytanii w latach 208-211 w świetle źródeł historiograficznych i numizmatycznych*, „In Gremium” 2012, 6, s. 11-12.
- Jeličić-Radonić J., *Venus Victrix in the Salona Urbs Orientalis*, [w:] *Roma y las provincias: modelo y difusión*, vol. 1, red. T. Nogales, I. Rodà, Roma 2011, s. 383-389.
- Kemezis A., *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian*, Cambridge 2014.
- Kemezis A., *The Fall of Elagabalus as Literary Narrative and Political Reality: A Reconsideration*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 2016, 65, 3, s. 348-390.
- Kettenhofen E., *Die syrischen Augustae in der historischen Überlieferung: Ein Beitrag zum Problem der Orientalisierung*, Bonn 1979.
- Kettenhofen E., *Zum Todesdatum Julia Maesas*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 1981, 30, 2, s. 244-249.
- Kluczek A., *Roma triumphans i Parthia capta na Łuku Septymiusza Sewera w Rzymie*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2012, 6, s. 185-207.
- Kluczek A., *Vndique victores: wizja rzymskiego władztwa nad światem w mennictwie złotego wieku Antoninów i doby kryzysu III wieku – studium porównawcze*, Katowice 2009.

- Kosmetatou E., *The Public Image of Julia Mamaea. An Epigraphic and Numismatic Inquiry*, „Latomus” 2002, 61, 2, s. 398-414.
- Kotula T., *Septymistrz Sewerus. Cesarz z Lepcis Magna*, Wrocław 1987.
- Królczyk K., *Expediit Persica i triumf cesarza Sewera Aleksandra nad Persami (231-233 r.)*, [w:] *Wojna i wojskowość w świecie starożytnym*, red. S. Sprawski, Kraków 2015, s. 137-156.
- Królczyk K., *Polityka dynastyczna cesarza Septymiusza Sewera (193-211 r.)*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2018, 47, 4, s. 181-201.
- Królczyk K., *Roman Preparation for the Persian Campaign (expeditio Persica) of Emperor Severus Alexander*, [w:] *The Roman Empire in the Light of Epigraphical and normative Sources*, red. K. Kłodziński, K. Królczyk, S. Olszaniec, M. Pawlak, A. Tatarkiewicz, P. Wojciechowski, Toruń 2013, s. 11-29.
- Kryskiewicz H., *Peacebringers, serpents and providence: exemplifying the Apollonian propaganda of peace in Ancient Rome of the Augustan Age (ca. 27 BC - AD 14)*, [w:] *The visual politics of wars*, Vol. 2: *Truth and lies of soft power*, red. I. Saleh, T. Knieper, Newcastle 2018, s. 177-206.
- Kühnen A., *Die imitatio Alexandri als politisches Instrument römischer Feldherren und Kaiser in der Zeit von der ausgehenden Republik bis zum Ende des dritten Jahrhunderts n. Chr.*, Diss. Universität Duisburg-Essen 2005.
- Langford J., *Maternal Megalomania: Julia Domna and the Imperial Politics of Motherhood*, Baltimore 2013.
- Levick B., *Julia Domna: Syrian empress*, London 2007.
- Lichtenberger A., *Severus Pius Augustus. Studien zur sakralen Repräsentation und Rezeption der Herrschaft des Septimius Severus und seiner Familie (193-211 n. Chr.)*, Leiden 2011.
- Lusnia S.S., *Julia Domna's Coinage and Severan Dynastic Propaganda*, „Latomus” 1995, 54, 1, s. 119-140.
- Maksymiuk K., *Early Sasanian Expansion and Military Institutions*, [w:] *Brill's Companion to War in the Ancient Iranian Empires*, red. J. Hyland, K. Rezakhani, Leiden 2024, s. 435-475.
- Maksymiuk K., *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*, Siedlce 2015.
- Maksymiuk K., *Przydomki Julii Domny na monetach*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1998, 1-2, s. 49-58.
- Maksymiuk K., *The capture Hatrā in light of military and political activities of Ardašir I*, „Historia i Świat” 2017, 6, s. 89-95.
- Maksymiuk K., *The Sassanian Empire's Strategies*, [w:] *The Cambridge History of Strategy*, Vol. 1: *From Antiquity to the American War of Independence*, red. I. Duyvesteyn, B. Heuser, Cambridge 2025, s. 191-203.
- Maksymiuk K., *Założenia polityki propagandowej Septymiusza Sewera na przykładzie tytułu Julii Domny – mater castrorum*, „Meander” 1999, 5, s. 449-455.
- Mcging B.C., *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*, Leiden 1986.
- McHugh J., *Emperor Alexander Severus. Rome's Age of Insurrection AD 222-235*, Barnsley 2017.
- Millar F., *A Study of Cassius Dio*, Oxford 1964.
- Mosig-Walburg K., *Das frühe Sasanidenreich und Rom. Eine Forschungskritik*, Gutenberg 2023.
- Mosig-Walburg K., *Römer und Perser Vom 3. Jahrhundert bis zum Jahr 363 n. Chr.*, Gutenberg 2009.
- Nadolny S., *Die severischen Kaiserfrauen*, Stuttgart 2016.
- Nawotka K., *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes*, Leiden-Boston 2017.
- Noreña C.F., *Imperial Representation and Distributional Politics under Severus Alexander*, [w:] *Concordia Disciplinary: Essays on Ancient Coinage, History, and Archaeology in Honor of William E. Metcalf*, red. N. Elkins, J. DeRose Evans, New York 2018, s. 209-222.
- Okoń D., *Several Remarks on the Cult and the Titulature of Empresses from the Severan Dynasty*, „Mnemon” 2018, 18, 2, s. 142-149.
- Olbrycht M.J., *Mithradates VI Eupator and Iran*, [w:] *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, red. J.M. Hoejete, Aarhus 2009, s. 163-190.

- Overlaet B., *A Roman Emperor at Bishapur and Darabgird: Uranius Antoninus and the Black Stone of Emesa*, „Iranica Antiqua” 2009, 44, s. 461-530.
- Overtoom N., *A Roman tradition of Alexander the Great counterfactual history*, „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae” 2012, 52, 3, s. 203-212.
- Phillips D., *Tertullian on the Opening of Pompey's Theater in Rome*, „Syllecta Classica” 2001, 12, s. 208-220.
- Potter D., *Alexander Severus and Ardashir*, „Mesopotamia” 1987, 12, s. 147-157.
- Pownall F., *Cassius Dio and the Imitatio Alexandri*, [w:] *The Intellectual Climate of Cassius Dio: Greek and Roman Pasts*, red. A. Kemezis, C. Bailey, B. Poletti, Leiden 2022, s. 253-278.
- Rohrbacher D., *The Play of Allusion in the Historia Augusta*, Madison 2015.
- Rösger A., *Die Darstellung des Perserfeldzugs des Severus Alexander in der Historia Augusta*, [w:] *Bonner Historia Augusta Colloquium, 1975-1976*, Bonn 1978, s. 167-174.
- Rösger A., *Princepsmundi. Zum römischen Weltherrschaftsgedanken in der Historia Augusta*, [w:] *Studien zum Herrscherbegriff der Historia Augusta und zum antiken Erziehungswesen*, red. R. von Haehling, W. Will, Frankfurt a. M. 2001, s. 255-273.
- Rösger A., *Severus Alexander und Alexander der Grosse zu Herodian. V 7 und Dio 79(80), 17-18*, [w:] *Zu Alexander d. Gr.: Festschrift G. Wirth zum 60. Geburtstag am 9.12.86*, red. W. Will, Amsterdam 1988, s. 885-906.
- Rowan C., *Becoming Jupiter: Severus Alexander, The Temple of Jupiter Ultor, and Jovian Iconography on Roman Imperial Coinage*, „American Journal of Numismatics” 2009, 21, s. 123-150.
- Rowan C., *The public image of the Severan women*, „Papers of the British School at Rome” 2011, 79, s. 241-273.
- Rowan C., *Under Divine Auspices: Divine Ideology and the Visualisation of Imperial Power in the Severan Period*, Cambridge 2012.
- Royo Martínez M.M., *Las emperatrices sirias y las excepcionales series monetales de Julia Domna y Julia Mamaea*, „Espacio Tiempo Y Forma. Serie II, Historia Antigua” 2019, 32, s. 115-136.
- Royo Martínez M.M., *Propaganda dinástica, militar y religiosa en las monedas de Julia Domna*, „Espacio, Tiempo y Forma. Serie II. Historia Antigua” 2017, 30, s. 299-322.
- Salzmann D., *Alexanderschilde-Numismatische Zeugnisse für die Alexanderverehrung Caracallas*, [w:] *Wissenschaft mit Enthusiasmus. Festschrift K. Fittschen*, red. J. Bergemann, Rahden 2001, s. 173-191.
- Sansom S., *Pompey, Venus, and the Politics of Hesiod in Lucan's Bellum Civile 8.456-9*, „The Classical Quarterly” 2020, 70, 2, s. 784-791.
- Scott A., *Emperors and Usurpers An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 79(78)-80(80) (a.d. 217-229)*, Oxford 2018.
- Shavarebi E., *Sasanians, Arsacids, Aramaeans: Ibn al-Kalbi's Account of Ardashir's Western Campaign*, [w:] *Proceedings of the Eighth European Conference of Iranian Studies Held on 14-19 September 2015 at the State Hermitage Museum and Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, in St Petersburg*, Vol. I: *Studies on Pre-Islamic Iran and on Historical Linguistics*, red. P. Lurje, Saint Petersburg 2019, s. 363-378.
- Skiendziel A., *Wykorzystanie wizerunku bóstw jako motywu propagandowego w mennictwie cesarzowych dynastii Sewerów*, „Wieki Stare i Nowe” 2009, 1, 6, s. 57-72.
- Smyk A., *Boginie powiązane z kobietami Sewerów w polityce propagandowej dynastii (studium numizmatyczne)*, Siedlce 2021.
- Smyk A., Filipova S., *Coins of the 'Syrian Empresses' with the legend VENVS VICTRIX from lost hoard of Roman coins from Bulgaria*, „Historia i Świat” 2024, 13, s. 213-230.
- Smyk A., Skupniewicz P., *A denarius of Julia Maesa with reverse legend VENVS VICTRIX from the collection of the British Museum*, „Historia i Świat” 2024, 13, s. 231-254.

- Sólyom M., *King of kings Artashir I as Xerxes in the late antique Latin sources*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis” 2022, 58, s. 143-153.
- Sünskes Thompson J., *Aufstände und Protestaktionen im Imperium Romanum: Die severischen Kaiser im Spannungsfeld innenpolitischer Konflikte*, Bonn 1990.
- Suski R., *Ocena historyków i historiografii w Historia Augusta (w żywotach przypisywanych Flawiusowi Vopiscusowi)*, „Wiek Stare i Nowe” 2015, 9, 14, s. 22-35.
- Suski R., *Punkt przełomu. Hatra i relacje rzymsko-perskie za panowania Aleksandra Sewera i w pierwszych latach rządów Gordiana III*, „Res Historica” 2022, 54, s. 11-31.
- Suski R., *Wyprawa Aleksandra Sewera przeciwko Persom w świetle późnorzymskiej i bizantyjskiej historiografii*, [w:] *Armia, systemy obronne i ideologiczno-religijne aspekty wojny w imperium rzymskim*, red. H. Kowalski, P. Madejski, Lublin 2015, s. 195-212.
- Syvänne I., Maksymiuk K., *The Military History of the Third Century Iran*, Siedlce 2018.
- Vermeule C.C., *Alexander the Great conquers Rome*, Cambridge, Mass. 1986.
- Vermeule C.C., *Alexander the Great, the emperor Severus Alexander, and the Aboukir medallions*, „Swiss Numismatic Review” 1982, 61, s. 61-72.
- Vitiello M., *Maximinus Thrax, General of Severus Alexander or Victor over the Persians? Some Considerations Concerning the Sources of Quintus Aurelius Symmachus' Roman History*, „Histos” 2015, 9, s. 199-219.
- Weber G., *Kaiser, Träume und Visionen in Prinzipat und Spätantike*, Stuttgart 2000.

VENVS VICTRIX NA MONETACH JULII MAMEI –
KILKA UWAG O KREOWANIU PAMIĘCI HISTORYCZNEJ
PRZEZ OSTATNICH SEWERÓW

Streszczenie

Celem badań jest próba określenia roli bogini zwycięskiej Wenus w kreowaniu przez dwór cesarski wizerunku Julii Mamei. Poniższe rozważania są analizą ikonograficzną i ideologiczną rewersów monet z legendą VENVS VICTRIX w kontekście historycznym, jakim z jednej strony były okoliczności przejęcia władzy przez Sewera Aleksandra, z drugiej wyprawa perska i *Imitatio Alexandri* jej syna. To co przebija, to wniosek, że mimo pewnych prób stworzenia oryginalnego obrazu augusty, Julia Mamea wzorowała się przede wszystkim na Julii Domnie. Należy również podkreślić skuteczność zabiegów „propagandowych”, dzięki którym w pamięci historycznej następnych pokoleń utrwaliła się fałszywa informacja o zwycięstwie Sewera Aleksandra w wojnie z Persją.

Słowa kluczowe: Cesarstwo Rzymskie, dynastia Sewerów, VENVS VICTRIX, monety, Julia Mamea, Julia Domna, *Imitatio Alexandri*

VENVS VICTRIX ON JULIA MAMAEA'S COINS –
SOME REMARKS ON THE CREATION OF HISTORICAL MEMORY
BY THE LAST REPRESENTATIVES OF THE SEVERAN DYNASTY

Summary

The aim of the study is an attempt of determining the role of the goddess of victorious Venus in the creation of the image of Julia Mamea by the imperial court. The following discussion is an iconographic and ideological analysis of the reverses of coins with the legend VENVS VICTRIX in the historical context of the circumstances of Severus Alexander's seizure of power on the one hand, and the Persian

expedition and her son's *Imitatio Alexandri* on the other. What shines through is the conclusion that despite some attempts to create an original image of Augusta, Julia Mamaea followed the model of Julia Domna predominantly. It should also be emphasized the efficiency of "propaganda" efforts, thanks to which the false information about Severus Alexander's victory in the war with Persia was solidified in the historical memory of subsequent generations.

Keywords: Roman Empire, the Severan dynasty, VENVS VICTRIX, coins, Julia Mamaea, Julia Domna, *Imitatio Alexandri*